

REDUKTIONEN I PRAKTIKEN

Historien sedd genom en familj

CRISTINA PRYTZ

RIKETS STÄNDER sammankallades till möte i Stockholm år 1680 och den första oktober öppnade den 25-årige kung Karl XI riksdagsmötet. Fredsförhandlingarna efter skånska kriget var avslutade och under riksdagen skulle Karls hustru, Ulrika Eleonora, göra sitt intåg i huvudstaden och krönas till drottning.

Främst på riksdagens dagordning stod frågan om rikets ekonomi och uppgiften att lösa några av de lån och skulder som tyngde kronan.¹ Karl XI och hans rådgivare ville även påbörja en större omstrukturering av statsfinanserna och sökte nu riksdagens stöd. Statens skulder var astronomiska och kungen lade ansvaret för detta främst på förmyndarregeringen som styrte landet under åren han var omyndig. Redan 1675 hade en kommission fått i uppdrag att granska förmyndarnas förvaltning och de redovisade sitt arbete vid riksdagen 1680.²

Ständerna kom under mötet att acceptera att en extra skatt togs ut direkt, en så kallad kontribution, samt flera av de föreslagna förändringarna, vilka alla syftade till att stärka finanserna på längre sikt. Ett av de mer långsiktiga målen var att säkra tillgången till kompetent personal inom statsförvaltningen och militären, vilket var beroende av att löner kunde betalas ut i god ordning.³ Under de senaste åren hade statsanställda haft mycket svårt att få ut sin lön och både riksdagsmän och civila eller militära tjänstemän menade att kronans praktik att ge bort hemman var orsaken till problemet.

Under sena 1500-talet kunde kronan tillgodogöra sig resurser i form av skatt och tjänster från nära fyra femtedelar av alla hemman i riket. Rikets adel uppbar vid samma tid inkomst från en femtedel av rikets hemman, den så kallade frälsejorden. I mitten av 1600-talet var adelns andel av rikets hemmansintäkter tredubblad och statens

skatteinkomster sinade.⁴ Under riksdagen 1680 tillsattes Reduktionskommissionen för att ta tillbaka kronans tillgångar som sålts eller donerats till främst adeln under 1600-talet. De här donationerna kunde bestå av kronans förväntade intäkter från hela län, större gods eller enstaka gårdar. Med de återtagna tillgångarna ville riksdagen som samlats år 1680 bygga upp ett nytt indelningsverk, vilket skulle sköta löneutbetalningarna till alla kronans anställda.⁵

När riksdagen samlades fylldes huvudstaden av tillresta representanter för de fyra stånden och många andra intresserade. Flera, särskilt de högre ståndens representanter, kom tillsammans med familj och tjänstefolk, och under mötesdagarna passade man gärna på att träffas och umgås. Det var en tid för fester och begravningar. Fru Catharina Wallenstedt, gift med ämbetsmannen Edvard Ehrensteen, skrev från Stockholm till sin dotter Margareta, som då befann sig i Haag tillsammans med sin make, Nils Gyldenstolpe, och berättade om allt som hände där hemma under riksdagsmötet år 1680. Hennes brev fylldes av nyheter om gemensamma vänner, beskrivningar av kläder och mode samt uppdateringar kring de stora politiska besluten under riksdagen:

Den 29 oct må väl minnas, då miste de alla sitt grevskap och friherrskap och sina, jag har hört, Norrköpings-besluts-gods, som är över 500 [daler silvermynt] ränta i det vissa.⁶ Mången lär nu sucka och klaga. De ha i går sagt dem att mången går riker in i riddarhuse och fattig går ut. Här är en stor jämmer och klagan.⁷

Som Catharina skrev beslöt man tidigt under riksdagen att kronan skulle ta tillbaka den betitlade adelns grevskap och friherreskap (rätten att uppbära delar av kronans förväntade inkomster från ett antal hemman i ett geografiskt avgränsat område).⁸ Den betitlade adeln var en mycket liten grupp och antalet utdelade grev- eller friherrskap var få; år 1680 handlade det om tio grevskap och 22 friherrskap i de svenska och finska riksdelarna. Varje grev- eller friherrskap bestod dock av en stor mängd gårdar eller hemman, så beslutet att ta tillbaka dessa inkomster hade stor betydelse för kronan.⁹

Desto fler familjer berördes av beslutet att dra tillbaka Norrköpings-besluts-godsen, som Catharina kallade dem. Det var gods och gårdar som donerats under specifika villkor, fastställda vid riksdagens möte i Norrköping år 1604. Anledningen till att just grev- och friherrskap pekades ut som viktiga att ta tillbaka, tillsammans med Norrköpings-besluts-donationerna, var att de kom med arvsrätt för mottagarens arvingar. Under riksdagen år 1680 var det främst de riktigt stora donationerna som berördes, det som gav innehavaren mer än 600 daler silvermynt om året.¹⁰

Reduktionen kom att pågå under lång tid och reglerna kring granskning och reducering av godsräntor kom att förändras vid flera tillfällen efter 1680. Genom att följa Catharina Wallenstedts och Edvard Ehrensteens brev synliggörs denna utveckling över tid och ges några exempel på hur familjer kunde navigera och hantera myndigheternas ärendehantering. Inledningsvis kan det dock finnas anledning till en kort genomgång av vad det innebar att få en donation eller förläning, vilka mottagarna var och vilka rättigheter innehavarna och brukarna av dessa gods hade.

Kronans godspolitik under 1600-talet

Kronans kontroll över skatteintäkterna ökade under sena 1500-talet och tidiga 1600-talet, ända ner till hushållsnivå och enskilda hemman värderades och direktbeskattades. Därmed kunde kronan i början av 1600-talet budgetera på ett helt nytt sätt; hela eller delar av den förväntade räntan – skatten – från en specifik gård eller kvarn kunde anslås, eller indelas på, en bestämd utgiftspost, som till exempel driften av ett hospital eller lön till en präst eller officer.¹¹

Kronans *förväntade inkomster* från en gård kunde således användas för att avlöna eller belöna, eller som ränta och amortering på ett lån. Det blev en viktig del i den resursmobilisering som Sveriges stormaktsambitioner krävde under tidigt 1600-tal. Hemmansräntor kom allt oftare användas som ett alternativ till att betala ut lön i pengar till kronans anställda. Mottagaren kunde även använda hemmanet som bostad eller om vissa kriterier uppfylldes, låta uppföra ett säteri (en huvudgård för familjen som enligt adelsprivilegierna var försedd med



Porträtt (beskuret) föreställande Catharina Wallenstedt av Karel van Mander, målat i Köpenhamn 1658, hänger i Österåkers kyrka i Södermanland.

Foto: Cristina Prytz.

extra goda skattevillkor) genom att slå samman några hemman. Denna förändring var på många sätt både en förutsättning för och följd av krigspolitiken under stormaktstiden. Rikets upprustning och deltagande på den europeiska arenan skulle inte ha kunnat finansieras på annat sätt vid den här tiden och inte heller kostnaderna för nedrustning efteråt.¹²

Tidigt under 1600-talet fick de flesta mottagare tidsbegränsade förläningar, men efter Gustav Adolfs död ökade donationerna som gavs med arvsrätt.¹³ Det innebar att skatteintäkter låstes till bestämda utgiftsposter. Nackdelen var, vilket allt fler kritiker påminde om under seklets gång, att kronan fick mindre rörelsefrihet när skatteintäkterna som var tillgängliga för kronan halverades.¹⁴ Det finns anledning att understryka att när kronan förlänade bort de förväntade intäkterna från hemman så var det mycket sällan en gåva utan ett sätt för staten att betala av lån, fordringar och skulder. Detsamma gällde donationerna, men en donation var svårare att dra tillbaka än en förläning.

Mottagarens innehav och besittningsrätt såg annorlunda ut än de



Porträtt (beskuret) föreställande Edvard Ehrensteen av Karel van Mander, målat i Köpenhamn 1658, hänger i Österåkers kyrka i Södermanland.
Foto: Cristina Prytz.

som var fastställda i landslagen.¹⁵ Villkoren såg även olika ut beroende på om mottagaren köpt fast egendom av kronan, fått jorden i pant för ett lån, erhållit en allodial donation (med full äganderätt), ett grev- eller friherrskap, en donation på Norrköpings-besluts-villkor, en livstidsförläning eller en beställning (en löneanvisning knuten till tjänst).¹⁶ Villkoren kunde även vara specificerade för ett visst geografiskt område, som gods i provinserna.¹⁷ Allodiala donationer var för mottagaren de mest eftertraktansvärda, då innehavaren i stort sett hade samma rättigheter till egendomen som till ärvda eller köpta frälshemman. Riksdagen som höll möte i Norrköping år 1604 beslöt dock att allodiala donationer skulle förbjudas och istället fick donationer bara ges på så kallade Norrköpings-besluts-villkor.¹⁸

Norrköpings-besluts-villkor statuerade att innehavare och arvtagare skulle söka konfirmation på innehavet från kronan när arvingar tog över innehavet eller en ny regent tillträdde. En eventuell försäljning fick först ske efter att rådande regent gett tillstånd. Donationerna innefattade mottagaren och hans hustru, om hon omnämndes

i donationsbrevet, samt deras manliga arvingar. Om innehavaren dog utan manliga arvingar fick hustrun behålla donationen så länge hon förblev änka – gifte hon om sig skulle donationen hemfalla (återgå) till kronan. Söner hade jämn arvsrätt (alla söner fick lika mycket) och de förväntades lösa ut modern när de blev myndiga.¹⁹ Änkan skulle genom donationen ha ekonomisk möjlighet att uppfostra sina söner till nyttiga undersåtar som kunde tjäna kronan.²⁰ Till skillnad från arvsreglerna för ärvda eller köpta hemman fick inte döttrar ta över hemman som låg under Norrköpings-besluts-villkor. Istället ålades, enligt villkoren, innehavaren av donationen se till att döttrars arvsrätt tillgodosågs på annat sätt.

Om innehavarna saknade söner skulle godset hemfalla till kronan och eventuella döttrar erhålla ekonomisk ersättning, en brudskatt, från kronan. Det fanns dock en möjlighet för familjer som saknade manliga arvingar att behålla jorden i familjen och det var att ansöka om att få föra över donationen till en svärson.²¹ Tanken med Norrköpings-besluts-villkor var följaktligen att mottagarfamiljens besittningsrätt var beroende av att familjen var till nytta för kronan. Sönerna kunde ta över faderns tjänsteanknytning till kronan men det kunde inte döttrar på samma sätt, fast ett lämpligt gifte kunde leda till att hennes familj fick behålla egendomen.

En undersökning av vilka donationsmottagarna var visar också att de flesta var statsanställda, både civila tjänstemän och militärer, och att en stor andel var förhållandevis unga, mitt i karriären, när de fick sin första donation. Mottagaren av donationen fick frälsfrihet och tanken var att enbart adelsmän skulle kunna få donationer. Men ungefär en tredjedel av förstagångsmottagarna av en donation på Norrköpings-besluts-villkor hörde *inte* till adeln och bland mottagarna av livstidsförläningar var andelen ofrälse ännu högre. Så gott som samtliga av de icke adlade mottagarna arbetade på olika sätt för staten och flera av dem kom på sikt att nobiliseras av regenten och sedan upptas i det adligaståndet.²² I mitten av seklet var varannan adelsman i Sverige nyligen adlad, i slutet av seklet bestod 80 procent av adeln av nyadlade familjer.²³ Ståndsresan möjliggjordes ofta av donationen, vilken gav familjen ekonomisk trygghet.

Upphöjelsen till det adliga ståndet var inte utan kostnader för mottagaren, som förutom fullgörandet av rusttjänst, frälsepersoners skyldighet att ställa upp med ryttare och häst i krig, förväntades upprätthålla en ståndsriktig livsstil. Adelns fasta egendom, säterier och frälsehemman, var till stor del befriade från skatt, men rusttjänsten var inkomstrelaterad. Även de tillfälliga extraskatterna, kontributionerna, var inkomstrelaterade.²⁴ Därtill var den svenska adeln en liten grupp i samhället och ekonomiskt sett fanns stor skillnad inom ståndet: under sent 1500-tal ägde hälften av alla adelsmän inte mer än två frälsehemman (två mantal).²⁵ För dessa kunde givetvis en förläning och donation få stor ekonomisk betydelse. I genomsnitt omfattade donationerna under 1600-talet 5,6 mantal, vilket uppskattningsvis kunde ge innehavaren 180 daler silvermynt om året. Livstidsförläningarna var i regel mindre.²⁶

För mottagaren av donationen eller livstidsförläningen (och för bondefamiljen som brukade gården) hade det betydelse vilken jordnatur gården låg under. I Sverige skiljdes under 1600-talet främst på skatte-, krono- och frälsehemman.²⁷ Kronan kunde uppbära skatt- och ränteinkomst från främst krono- och skattehemman och det var dessa som kunde doneras bort. Adelns gårdar var i regel frälsehemman, och eftersom ett av ståndets privilegier var skattebefrielse (från de flesta utlagorna) hade inte kronan mycket att ge bort från frälsehemman.²⁸ Därtill ansågs det vara opraktiskt och mot ståndsprivilegierna att en adelsman skulle erlagga sina utlagor till en annan adelsman.²⁹

När en donations- eller förläningsmottagare erhöll kronans förväntade inkomster från ett kronohemman innebar det i princip att mottagaren fick samma förmåner som om det verkligen var ett frälsehemman. I fogdarnas räkenskaper noterades dock fortfarande gården som ett krono- eller skattehemman, men att den var donerad eller förlänad till familjen ifråga.³⁰ Om det rörde sig om kronohemman kunde donationsmottagaren säga upp bonden på gården, landbon, när kontraktstiden för landbons arrende var över.³¹ Ofta fortsatte dock landbon bruka gården men betalade sin skatt och sitt arrende (avrad) samt utförde sina dagsverken till donationsmottagaren. Istället för att (arrende-)kontraktet skrevs mellan brukaren och kronan, skrevs det

TABELL 1. Skattebördan på donationshemman i jämförelse med skattehemman efter 1644.

Skatter (ränta)	Säteri med rå- & rörs-hemman	Hemman inom frimilen	Övriga donerade hemman	Skattehemman under kronan
Årlig ränta	○	○	○	1
Oviss ränta	○	○	○	1
Extraordinarie	○	○	½	1
Lagmansränta	○	1	1	1
Tionde	○	1	1	1
Utskrivningar	○	○	½	1

Tabellen visar vilka skatter frälsehemman under säteri, frihetsmil och övrigt förväntades erlägga till kronan efter 1644. Det var bara säterier som var helt befriade från pålagor. I den sista kolumnen syns skattebördan för skattebönder, vars hemmansräntor inte donerats bort.

nu mellan brukaren och donationsinnehavaren. Var det istället de förväntade inkomsterna från ett skattehemman som gavs bort, kunde inte bonden vråkas om inte bondefamiljen helt misslyckades med att betala skatt under minst tre år.³² Skatteböndernas bördsrätt (arvsrätt) gav dem och deras släkt starkare besittningsrätt. En skattebonde kunde dock välja eller pressas till att sälja bördsrätten.

Donationspolitiken ifrågasätts

Under 1600-talets gång kom donationspolitiken att ifrågasättas allt oftare. Redan år 1612 framförde bondeståndet kritik mot de nya och extra pålagor som lagts på dem och föreslog en reduktion från adeln.³³ Med tiden växte irritationen över statens godspolitik. Ett argument som ofta fördes fram av reduktionsförespråkarna var att vissa innehavare inte själva gjort sig förtjänta av donationerna. I och med att donationer delades ut under arvsrätt kom med tiden flera av innehavarna sakna egen tjänstanknytning till kronan.³⁴

Kronan var inte omedveten om problemet. Redan drottning Kristina, den på många sätt mest frikostiga utdelaren av donationer under

1600-talet, drog in ett antal donationer för att stärka främst militärens finansiering.³⁵ Några år senare, år 1655, inledde Karl X Gustaf fjärdepartsreduktionen. Samtliga innehavare av donationer utdelade efter 1632, både i de svenska riksdelarna och i provinserna, skulle ge tillbaka en fjärdedel av innehavet. Dessutom skulle alla räntor från gods som låg vid så kallade förbjudna orter återlämnas, det var gårdar som låg nära militära eller civila anläggningar vars intäkter ansågs omistliga för kronan. Det var en omfattande reduktion vars genomförande avstannade under krigsåren och sedan under förmyndarregeringens tid.³⁶

Riksdagen 1680 öppnade för en maktkoncentration till regentens händer, kungligt envælde, och reduktionsbeslutet kom att utökas i tid och omfattning.³⁷ År 1682 beslöt riksdagen att alla abalienationer (både försäljningar, förpantningar och donationer) av kronans hemman och räntor ända tillbaka till Gustav I:s tid skulle granskas och alla donationer skulle dras in. Samma år ändrades även arbetssättet; det blev nu upp till ränteinnehavarna att bevisa att de hade rätt till jordräntorna (bevisbördan hade tidigare legat på kronan). Några år senare, år 1686, beslutades även att äldre lån och fordringar på kronan skulle värderas om. För flera familjer kom detta beslut att leda till att de, efter det nya sättet att räkna, ansågs ha fått för mycket i ersättning för lån eller arbete. Förutom att jorden drogs in till kronan kunde de dömas att återbetala mellanskillnaden och blev således skyldiga kronan pengar.³⁸

Politiken som fördes under enväldet och reduktionsåren ledde till en omstrukturering av det ekonomiska systemet. Den granskning som till en början fokuserade på kronans abalienationer och på adeln, vidgades på sikt och kom att beröra betydligt fler delar av samhället. Skatte- och kronohemmanens bärkraft kom att kontrolleras, samt huruvida innehavarna erlade den skatt de borde. Många av de hemman som hemföll till kronan genom reduktionen kom att *förmedlas*, de fick en lägre skattesats som bättre motsvarade gårdens avkastning.³⁹

Borgar- och prästeståndet undkom inte granskningen, de heller. Borgarståndets medlemmar fick finna sig i att staten rannsokade deras kapitalinkomster i jakt på undanhållna kontributionsbetalningar. Till

och med de olika städernas förvaltning av medel kom under 1690-talet att granskas.⁴⁰

I april år 1700 utfärdades ett plakat, enligt vilket reduktionen i princip avslutades och alla återstående inbetalningar av reduktionsskulder efterskänktes av kungen.⁴¹ I praktiken innebar beslutet bara att fokus flyttades från indragningar av gods till kontroller och skattläggning av hemman. Myndigheterna skulle enligt kungens order fortsätta undersöka om kronan verkligen fått sitt, vilket skedde genom att ersättningsgods och liknande noga värderades för att kunna skattläggas.⁴²

Direkt under riksdagarna 1719 och 1720 framlades krav, främst genom landsadelns besvär, på att reduktionen skulle brytas upp helt eller delvis. Ständerna beslutade slutligen att det inte var möjligt att gå tillbaka, därmed stadfästes reduktionen. Familjer gavs dock möjlighet att klaga på reduktionen om de kunde visa att något dragits in olagligt. Rikens ständers kommission över reduktions- och likvidationsverken tillsattes 1723 med uppgift att granska ansökningar om revidering.⁴³

Familjen Ehrensteen Wallenstedt – en ståndsresa med bekymmer

Paret som vi redan mött några gånger här i texten, Edvard Philipsson Ehrensteen (1620–1686) och hans hustru Catharina Wallenstedt (1627–1719), kan exemplifiera hur familjer navigerade under senare halvan av 1600-talet och under reduktionen. Paret hörde till den grupp i samhället som under sena 1600-talet gjorde en ståndsresa och där arbete i kronans tjänst ledde till nobilisering och godsinnehav.

Edvard föddes i en prästfamilj i Småland och skickades tidigt hemifrån för att studera. För att bättre finansiera studierna i Uppsala arbetade han först för Åke Ulfsparre och senare riksrådet Paul Khevenhüller som informator för deras respektive söner. Edvard fick bland annat leda skyddslingarnas studieresor runt om i Europa och passade på att vidareutbilda sig och skapa kontakter. År 1655 gifte han sig, efter en sex år lång förlovning, med Catharina Wallenstedt. Catharinas far, teol. doktor Lars Wallius, var professor och en tid rektor vid Uppsala

universitet och utnämndes till biskop i Strängnäs år 1638, där han dog en kort tid efter ankomsten. Catharina och hennes syskon adlades år 1650 eftersom de var barn till en biskop och under åren som förlovad var hon hovdam hos drottning Kristina.⁴⁴

Som nygifta reste paret till Polen, där Edvard fått tjänst som kunglig sekreterare hos Karl X Gustaf. Edvard kom att bli en viktig medarbetare och rådgivare till kungen och adlades år 1657, då tog han namnet Ehrensteen. Efter Karl X Gustavs död förlorade Ehrensteen sin tjänst och sin position i maktens centrum. Efter några oroliga år arbetade han med utrikesärenden, ofta utomlands, för Magnus Gabriel De la Gardie som då ledde förmyndarregeringen. Efter Karl XI:s kröning och fram till reduktionen arbetade Ehrensteen i kansliet. Efter 1682 arbetade han nära kungen och år 1683 utnämndes han till kungligt råd och friherre. Edvard dog sommaren 1686 och Catharina år 1719. Sex barn levde till vuxen ålder men ingen av de tre sönerna överlevde modern eller fick egna barn. Två av döttrarna fick barn: Anna Beata, gift med Arvid Horn, och Margareta, gift med Carl Gyldenstolpe, men det var endast ett av barnbarnen, greve Ulrik Gyldenstolpe, som levde till vuxen ålder och efterlevdes av egna barn.⁴⁵

Edvard hade inte ärvt mycket egendom utan var beroende av sin lön och position för sin försörjning. När han gifte sig med Catharina Wallenstedt kom han också att förvalta makans egendom. Catharina hade fått en pengagåva av drottning Kristina inför sitt bröllop, och hon hade ärvt ett par gårdar efter föräldrarna. Hennes far hade fått en förläning på sin föräldragård, skattehemmanet Walla i Tysslinge socken, Örebro län, vilken hans bror Olof brukade. Olof betalade således sina utlagor till sin bror istället för till kronan. Catharina fick samma förläning, farbroderns skattehemman, redan 1650 när hon adlades.⁴⁶ Efter några år ärvde Catharina bördsrätten till hemmanet och ansökte om att få göra om gården till en huvudgård, ett säteri, under säterifrihet.⁴⁷

Efter att paret gift sig och Edvard adlades fick de även en förläning på ett par gårdar i Södermanland, utanför Strängnäs, vilka först Catharinas morföräldrar, sedan far och därefter hennes syster och svåger tidigare innehaft under frälsefrihet.⁴⁸ Utanför Strängnäs låg

även skattehemmanet Lundby som Catharinas morföräldrar ägt. Som änka hade Catharinas mormor och därefter moster haft Lundby under livstidsförläning. Catharina och Edvard fick 1664 ta över den.⁴⁹ Edvard fick under 1660-talet fler förläningar och donationer i främst Småland för sina lönefordringar och utlägg under tiden som kunglig sekreterare.⁵⁰

Det var inte ovanligt att donationsmottagaren, liksom Catharina och Edvard, hade något slags anknytning till hemmanen de fick frihet på. De flesta donationer och förläningar delades ut efter att den presumtive mottagaren gjort en ansökan hos kungen. Kanske ansåg familjen som ansökte om en benådning att chanserna förbättrades om man hade ett konkret förslag att lägga fram för kronan. Därtill kunde det vara en fördel att få tillgång till räntan från ett hemman som man redan kände till och kanske gjort förbättringar på. Vissa donationer delades till och med ut under vad som kallades expektansrätt. Mottagaren fick expektans till en gård som redan var »upptagen« och först när gården hemfallit så kunde den nya innehavaren ta över.⁵¹ Edwards far, Philip Bononius (1593–1669), var präst i norra Kalmar län, Locknevi socken, och där hade han tillsammans med sin hustru fått en livstidsförläning som gav honom frälsefrihet på gården Fägnebo. När styvmodern dog, år 1676, fick Edvard kronans tillåtelse att behålla gården, först under livstidsförläning senare förbättrat till Norrköpings-besluts-villkor.⁵²

Paret bodde framför allt i Stockholm, där de köpt ett hus på Drottninggatan, samt på gården Forsby i västra Södermanland. Gården köpte de tillsammans med många fler hemman (41 mantal totalt) av familjen Khevenhüller år 1664. Denna ursprungligen österrikiska familj hade fått kungsgården Julita, tillsammans med flera hemman i Södermanland, i pant för ett större lån till kronan och Gustav II Adolf.⁵³

Under de följande åren köpte, sålde och bytte familjen hemman för att få så bra villkor som möjligt och för att samla gårdarna till geografiska enheter.⁵⁴ Familjen verkar inte ha betraktat det som ett problem att de hade gårdar i många olika län, det viktiga var att skapa små kluster. Räntan till ett par gårdar i Östergötland kunde till exempel



Forsby karterades 1685 av lantmätaren Erik Agner och 1735 gjordes denna kopia av kartan. Sättegården beskrivs som »wäl byggder af vackra och ansenliga Träbyggningar, inrättad med Trä- och humblegårdar«. Byn Forsby låg, innan den fick ge plats för säteriet, vid den lilla väderkvarnen. Källa: Lantmäteristyrelsens arkiv, Forssby i Österåker socken, Södermanland, akt C.103-12:1 1685 (1735).

bytas bort mot friheten på ett hemman som låg bättre till i Södermanland.⁵⁵ Alla byten och försäljningar som berörde donationer eller för-



Detalj av Forsby, »en lustig ort där bär och kräftor vankar fullt upp«. Catharina beskriver i brev skickade från Forsby under sommaren 1681 hur de njuter av smultron, jordgubbar, vinbär och päron från trädgården.

läningar måste naturligtvis ske först efter inhämtande av ett kungligt tillstånd. Där det var möjligt och benådningen bestod av kronohemman, sökte familjen tillstånd för att etablera ett säteri.

En sätesgård fungerade som innehavarens bostad och huvudgård; själva navet i godset.⁵⁶ Forsby hade till exempel varit en liten by med tre hemman där bönderna avhystes av Ehrensteen och gårdarna slogs samman till en större enhet, säteriet. Själva huvudgården brukades med hjälp av en landbo samt med dagsverken från godsets underliggande hemman.⁵⁷

Strax före reduktionen hade familjen intäkter från säterier och hemman i Småland, Västergötland, Närke, Uppland, Östergötland och Södermanland som de antingen erhållit genom donation, livstidsförläning eller köp från kronan och i vissa fall genom köp från andra familjer. Det verkar inte som om familjen Ehrensteen Wallenstedt hade gods i den finska riksdelen, eller i provinserna, men det var inte alls ovanligt under den här tiden. Ofta omfattade donationen räntan från fler än en gård i en och samma socken men det var inte självklart att det handlade om geografiskt samlade enheter, utan gårdarna kunde ligga utspridda.⁵⁸

Av breven Catharina skrev under reduktionens inledning framgår att hennes oro för familjens ekonomi och framtid växte, inte minst

TABELL 2. Catharina Wallenstedts och Edvard Ehrensteens säterier och gårdar.

Säterier och underliggande gårdar	Årtal	Villkor	Reduktionen
WALLA Tysslinge socken (sn), Örebro län	1650–	Skattehemman som Catharina får under Norrköpings-beslutvillkor (Nb).	1680 var gården säteri men ej bebyggd och anslogs kavalleriet. Catharina hade ärvt själva skattehemmanet och hade således äganderätten, börsrätten, även om hon förlorade frälsefriheten.
BARKESTORP Dörby sn, med underliggande hemman i Förlösa & Kläckeberga sn, Kalmar län	1662–1682, 1719.	Nb, säteri på 4 mantal (mtl) och 11 mtl.	1682 drogs huvudgården in och anslogs kavalleriet. Familjen fick dock efter kungligt brev behålla rätten från underliggande hemman på livstid (1719).
FÄNGEBO Locknevi sn, Kalmar län	1676	Kyrkohemman på 1 mtl, livstidsförläning.	Drogs in 1681, hemmanets förväntade förmåga att erlägga skatt skrevs ner, förmedlades, till ½ mtl och hemmanet delades in på kavalleriet.
BENESTAD Aringsås sn, Kronoberg	1662–1692 (1717)	Nb, skattegårdar, efter köp av börsrätten från bönderna 1664 bildades säteri, totalt 13 mtl.	Indragna 1682 men återlämnade under livstid. Indragna 1692 mot vederlag. 1717 sålde Catarina börsrätten.
LINNEBJÖRKE Dädesjö sn, Kronobergs län	1662	Nb, säteri 1664, totalt med underliggande 13 mtl.	Säteriet indrogs 1681, och 1682 flera underliggande gårdar. Tre hemman fick behållas på livstid, de drogs dock in 1692.
GUDMUNDSÅS m.fl., Bäckaby sn, Jönköpings län	1661	Bytesgods, Nb, 4 ¼ skattehemman.	Drogs in 1681.
BILTSBRO Vingåkers sn, Södermanland	1666	Skattehemman som ingår i donation, säteri.	Reducerades men familjen hade kvar börsrätten till skattehemmanet 1696.

Säterier och underliggande gårdar	Årtal	Villkor	Reduktionen
SKALUNDA Sköldinge sn, med underliggande hemman i Floda & Bettna sn, Södermanland	1664, 1665, 1671, 1672	Köpegods, förpantning och Nb.	Köp från familjen Khevenhüller. Man erhöll fler hemman under åren som lades till säteriet. Förpantningarna inlöstes 1687 och 1707.
FORSBY Österåkers sn, Södermanland	1664, 1666	Köpegods, 41 mtl, fler inköpta, Nb och livstids- förläning.	Köp från familjen Khevenhüllers arvingar, senare ytterligare köp. Mindre donation och förläning.
LUNDBY Fogdö sn samt Vansö sn, Södermanland	1664–1719	Livstids- förläning.	Catharina har arvt börsrätten till Lundby, hennes familj har haft frihet på gårdarna tidigare. Frälsefriheten drogs in 1691 men Catharina hade kvar börsrätten.
ALMNÄS Skaraborgs län	1681–1719	Frälse, säteri (gammalt byte).	Ehrensteen köpte frälsehemmanen 1681. Godset hade före 1586 varit kronohemman men efter ett byte blev det frälse. Bytet kom att granskas under reduktionsåren. Stannade kvar i familjen fram till 1722.
ÖSTERBY Vallby sn, Uppland	1677	Gammal frälse- jord, 6 mtl, som Ehrensteen köpte av Georg von Snoilsky.	Drogs in 1685 efter en utredning som visade att godset var under Nb sedan 1605. Familjen Snoilsky blev därmed återbetalningsskyldig till kronan, men fick kungligt tillstånd att lämna andra hemman i ersättning till kronan. Ehrensteens arvingar kunde behålla gården. Först 1754 avslutades ärendet.

KÄLLA: Johan Axel Almquists *Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden. Med särskild hänsyn till proveniens och säteribildning* samt Catharina Wallensteds brev och jordeböcker.

när en stor komet visade sig på himlen likt ett förebud om onda tider.⁵⁹ Catharina berättade för sin dotter om rykten som gick i huvudstaden om att vissa personer, som greve Carl Gustaf Oxenstierna, förlorat alla sina inkomster. Vissa, trodde man, skulle tvingas söka tjänst utomlands, andra fick ansöka om de arbetstillfällena statsadministrationen erbjöd. Värst var det givetvis för icke arbetsföra veteraner, pensionärer eller änkor som inte själva kunde söka tjänster. För dem fanns bara möjligheten att vända sig till Karl XI och be om hjälp eller uppskov.⁶⁰

I ett brev från midsommar 1681 berättar Catharina att alla livstidsförläningar nu dragits in »så att många fattige änkor får sätta finger i ögonen [gråta]«. ⁶¹ Indragningsbesluten kom snabbt och under våren 1681 fyllde huvudstaden av familjer som önskade lägga fram sitt ärende för kungen.⁶² Undersåtarnas rättighet att framföra klagomål eller att be om nåd var en väl förankrad institution som formaliserats över åren. Böneskrifter, eller suppliker, var avgiftsbelagda brev som diariefördes efter att de lästs upp, helst direkt inför kungen. Catharina skrev att det var så många utfattiga änkor som bad om hjälp att kungens tid ej räckte till för att ta emot dem. När kungen försökte fly undan till Kungsör följde supplikanterna efter, men, berättar Catharina, »änkorna som komma till Kungsör, får inte komma in med sina suppliker«. ⁶³

Catharina och Edvard gjorde vad de kunde för att få behålla sina ränteinkomster. Redan i november 1680 skriver Catharina i ett brev att de insett att de skulle komma att förlora friheten på delar av sina gods.⁶⁴ Mycket riktigt drogs de första gårdarna in i början av 1681 och under 1682 och 1683 kom alla gårdar som familjen hade under Norrköpings-besluts-villkor att dras in.

Edvard visste dock hur han skulle argumentera för sin sak och lyckades i flera fall utverka livstidsfrihet för sig själv och hustrun så att de i praktiken fick behålla ränteinkomsterna.⁶⁵ Han hade goda kontakter i kansliet och var själv fortfarande i aktiv tjänst. Han redovisade för lönefordringar han hade på kronan och för utlägg han haft i tjänsten. Även Catharina agerade, hon vågade inte riktigt förlita sig på att maken prioriterade på samma sätt som hon själv. I ett brev till dottern

förklarar hon att hon önskar »behålla friheten på mitt lilla Walla« i Närke och ber mågen, Nils Gyldenstolpe, använda sina kontakter.⁶⁶

Trots hennes ansträngningar drogs Walla in och anslogs indelningsverket. Catharina, som ärvt bördsrätten till faderns födelsegård, kämpade emot indragningen. Hennes fars frihet på hemmanet kunde även knytas till en lönefordran som han hade på kronan och det var ett argument som skulle kunna stärka Catharinas besittningsrätt.⁶⁷ Efter Edwards död år 1686 fick Catharina försöka hitta bevis, kvitton, som kunde stärka familjens anspråk på Walla, men likvidationskommissionens representanter menade att familjen enligt deras uträkningar fått för mycket i ersättning och de ansåg att familjen nu var skyldig att betala tillbaka överskottet, de var med andra ord ersättningsskyldiga.

Catharina argumenterade att Walla var det enda hon ärvt av sin far och att det var orättvist att hon skulle förlora friheten på hemmanet och därtill krävas på ersättning. Många familjer hamnade under senare delen av 1680-talet i samma sits som Catharina, men få hade så bra kontakter som hon. I mars 1695 skrev Catharina att mågen Gyldenstolpe haft »likvidationskarlarna till måltids och då lovade de gott«. ⁶⁸ Skulden skrevs ner, men Catharina fick inte tillbaka sitt hemman.

Catharinas syster, Brita, drabbades till familjens bedrövelse hårt av reduktionen. Britas make, Anders Solenblomma, hade också arbetat för statsförvaltningen och nobiliserats. Tyvärr dog han ung och de få godsräntor som han erhållit (i Närke, Halland och Uppland) drogs in under reduktionsåren. Catharina skrev ofta om sin systers olycka och var besviken på sin make och bror för att de inte kunde hjälpa familjen.⁶⁹ Brita hade även ärvt ett hemman, Kvarnbo, i Uppland av sin far och där bodde familjen. Även denna gård hotades av reducering när familjen inte kunde betala sina skulder till kronan. Till slut kunde Brita dock år 1696 få kungens tillstånd att behålla gården som säteri och med frälsefrihet under sin livstid. Först år 1717 drogs gården in efter hennes dotters död.⁷⁰

De gårdar som familjen Ehrensteen köpt av andra familjer kom även de under lupp 1686, samma år som Edvard dog. Gårdarna ifråga hade vid något tillfälle sålts från kronan och senare vidare till familjen Ehrensteen. Riksdagen beslutade det året om en retroaktivt verkande

räntereduktion, vilket innebar att »priset« på gårdar som köpts eller erhållits i pant från kronan omvärderades.⁷¹ Säterierna Forsby och Skalunda med underliggande hemman hade familjen Khevenhüller fått i pant för ett större lån till kronan samtidigt som de fick bland annat Julita kungsgård. Likvidationskommissionen som granskade ärendet menade att kronans skuld betalats tillbaka för länge sedan och ville att kronan skulle återta alla hemman samt att familjen skulle betala tillbaka mellanskillnaden. Khevenhüllers arvingar lyckades dock bevisa att familjen betalat in mer pengar till kronan under mitten av 1600-talet i avsikt att stärka familjens besittningsrätt – det handlade inte om en förpantning utan om ett köp.⁷² Hade arvingarna *inte* lyckats bevisa att ersättningen varit tillräcklig hade hemmanen dragits in från familjen Ehrensteen (och från arvingarna som innehade andra delar av godset). Familjen Ehrensteen hade i så fall tvingats söka ersättning från säljarna, Khevenhüllers arvingar.

Catharina skrev om den oro likvidationskommissionens undersökningar medförde. Hon riskerade att förlora både Forsby och Skalunda som de köpt av familjen Khevenhüller, en familj vars arvingar inget ägde »till betala oss med«, enligt Catharina.⁷³ Hovrätterna fick i reduktionens kölvatten en lång rad civilrättsliga fall där försäljningar och arvskiften bröts upp och gjordes om.⁷⁴

Ytterligare en konsekvens av att många familjer samtidigt befann sig i ekonomiskt trångmål var att många värdefulla föremål kom ut till försäljning, liksom fler frälsehemman än vad som var vanligt. De som hade det väl ställt under de här decennierna kunde göra riktigt bra affärer. Catharinas måg, Nils Gyldenstolpe, var en av Karl XI:s män och blev kanslipresident och greve under enväldet. Han kunde till exempel under 1690-talet köpa säteriet Noor i Uppland och hjälpa sin svärmor med lån.⁷⁵

Catharina Wallenstedt navigerade således reduktionsåren väl och förvaltrade familjens egendom framgångsrikt efter Edwards död år 1686. Till de tre sönernas förtret var hon inte intresserad av att släppa ifrån sig kontrollen över egendomen och med tiden överlevde hon alla sex barnen, med undantag av dottern Margareta (Greta). De livstidsfriheter Edvard och Catharina fått drogs in först efter hennes död 1719.

NOTER

- 1 Här används ordet kronan som en synonym för staten eller rikets beslutshavare.
- 2 Stiernman 1729, s. 1813–1815; Blomdahl 1963, s. 13–14. Undersökningskommissionens arbete utgjorde grund för Stora Kommissionens arbete.
- 3 Stiernman 1729, s. 1813–1815. Om reduktionsriksdagarna och förhandlingen mellan kronan och stånden se t.ex. Rosén 1944; Nilsson 1964; Asker 1983; Scherp 2013.
- 4 Nilsson 1964, s. 88–89.
- 5 Prytz 2013, s. 27. Inledningsvis var det större abalienationer av kronas gods som genomförts efter 1632 som berördes av reduktionsbeslutet, efter 1682 skärptes reglerna och även äldre donationer, förläningar och försäljningar inkluderades.
- 6 Notera att det initialt var alla gods som räntade över 600 daler silvermynt som reducerades, inte 500. »Vissa« hänvisar till en fastslagen årlig skatt, den vissa räntan, se nedan.
- 7 Wijkmark red. 1995, s. 195–196.
- 8 Swedlund 1936, s. 17. Titlar och förläningar som utdelats sedan 1561 i Sverige.
- 9 Swedlund 1936, s. 346–347. Grevskapen hade tillsammans 2 405 mantal (mtl) i Sverige och 766 mtl plus 7 800 arriorubel i den finska riksdelen. Grevskapen räntade 1680 över 80 514 daler silvermynt (dsmt) och friherrskapen 50 838 (dsmt).
- 10 Nilsson 1964, s. 86–123. Prytz 2013, s. 114–117.
- 11 Nilsson 1990, s. 112–115, 120–123, 134–136, 248–250; Haltenberg, 2008 s. 19–29, 210–219.
- 12 Munthe, 1971 s. 9–14; Nilsson 1990, s. 247–252; Lindegren 2009, s. 88–93.
- 13 Nilsson 1990, s. 15.
- 14 Nilsson 1990 s. 112–116; Kujala 2003 s. 34–46.
- 15 Om jordägande och arv enligt landslagen samt diskussion och förändringar inför 1734 års lag, se Ågren 2009.
- 16 En förpantning gav innehavaren rätt att uppbära räntan under en begränsad tid som ersättning för ett skuldfordran på kronan. Kronoköp var jord som sålts av kronan. Grev- och friherreskap (1561–1680) var ärftliga, men oftast under manlig förstfödslo rätt och de medförde långtgående rättigheter för innehavaren. Under 1600-talet var beställningar och förläningar nära knutna till tjänst. Beställningar fick innehavaren lämna i samband med att tjänsten avslutades. Förläningar gavs ofta med livstidsrätt till ett hemman eller annan inkomst, hustrun inkluderades i regel och hade livstidsrätt men barnen saknade arvsrätt. Se mer utförlig genomgång i Prytz 2013, s. 19–24. Se även Swedlund 1936, s. 220–221.
- 17 Loit 1975; Kepsu 2014.
- 18 Prytz 2013, s. 21, 39. Vissa allodiala donationer delades trots beslutet ut även efter 1604. Under reduktionen 1655 upprepades beslutet att alla donationer utdelade under allodiala villkor efter 1632 skulle omvandlas till Norrköpings-besluts-villkor.
- 19 Clason 1895, s. 52–64;

- Winberg 1985, s. 31–37; Prytz 2013 s.118–127, 132.
- 20 Prytz 2013, s.97–110, 137–139.
- 21 Clason 1895, s. 52–64; Winberg 1985, s. 31–37; Prytz 2013 s.118–127, 132. Den begränsade besittningsrätten gjorde att hemmanen vid försäljning mellan privatpersoner fick ett lägre pris än ärvd eller köpt jord.
- 22 Prytz 2013, s. 54–56, 63–78
- 23 Englund 1989, s. 12–13.
- 24 Carlsson 1950, s. 21–26; Asker 1983, s. 50–54; Samuelson 1993, s.178–179 204; Kujala 2003, s. 34–46.
- 25 Samuelson 1993, s. 68–70.
- 26 Prytz 2013, s. 41.
- 27 Den jord som dragits in från kyrkan under reformationen kunde fortfarande under 1600-talet benämnas kloster- eller kyrkojord i jordeböckerna, men hanterades i praktiken som kronojord under 1600-talet. Först 1892 avvecklades grundskatterna och därmed skillnaden mellan jordnaturerna. Winberg 1985, s. 6.
- 28 Prytz 2013, s. 59. Frälshemman vilka dragits in till kronan efter till exempel en dom om förräderi, kunde delas ut av kronan.
- 29 Swedlund 1936, s. 207–229. Undantag gjordes för grev- och friherrskap, vilket gjorde dem impopulära hos de flesta inom adeln.
- 30 Odén 1955, s. 55–92; Nilsson 1990 s. 107–198.
- 31 Kontraktstiden var minst 6 år i de äldre svenska (med finska) länen, i de tidigare danska länen kunde kontraktstiden vara 50 år. Revera 1979, s. 76–77; Holm 2007, s. 144; Lindström 2008, s. 33–35.
- 32 Kujala 2003, s. 39, 108.
- 33 Nilsson 1989, s. 71–71, 89–92.
- 34 Nilsson 1989, s. 71–71, 89–92; Nilsson 1990, s. 20–21, 210, 250–251, 290–292.
- 35 Dahlgren 1964, s. 3–5; Munthe 1971, s. 12.
- 36 Dahlgren 1964; Nilsson 1990, s. 248–252.
- 37 Scherp 2013, s. 257–294.
- 38 Munthe 1971, s. 215–216; Ågren 1997, s. 114–115; Prytz 2013, s. 176–197.
- 39 Kujala 2003, s.140–151.
- 40 Munthe 1971, s. 213–219; Cavallie 1975, s. 102–104. Nilsson 1990, s. 262; Prytz 2013, s. 35.
- 41 Munthe 1971, s. 220; Cavallie 1975, s. 115–135.
- 42 Dahlgren 1967, s. 2–3.
- 43 Dahlgren 1967, s. 11–16, 18–19. Prytz 2013, s. 28, 205–209.
- 44 SBL Ehrensteen; Wijkmark 1995.
- 45 SBL Ehrensteen; Wijkmark 1995.
- 46 Jordeböcker Örebro län, Tysslinge sn. 1652. Wallius hade även en fordran på kronan.
- 47 Jordeböcker, Örebro län, Tysslinge socken, 1636, 1660:1 1680; Wijkmark 1995, s. 478.
- 48 Almquist 1934, s. 394 (Mora och Vältestad i Vansö socken utanför Strängnäs).
- 49 Almquist 1934, s. 344, 349, 394; Almquist 1935 s. 572–573. Almquist 1976, s. 893. Jordeböcker, Hedvig Eleonoras livgeding, Vansö socken, 1661:1. Två hemman, Mora och Veltesta i Vansö sn, i Södermanland, skulle bytas mot gårdar i Småland 1661 men det slutade med att Ehrensteen fick behålla både gårdarna i Södermanland och i Småland.
- 50 Säterierna Linnebjörke och

Benestad i Kronoberg, Barkestorp i Kalmar län.

51 Prytz 2013, s. 99, 115–116, 216.

52 SBL Ehrensteen; Almquist 1976, s. 187–188; Jordeböcker, Kalmar län, Locknevi sn. 1666:1; 1670:1; 1675:1.

53 Almquist 1935, s. 477. Jakobs-son 2019, s.143–156. Gårdar i Österåker och i Sköldinge socknar, Forsby i Österåker blev familjens främsta sätesgård. Säljare var Khevenhüllers änka, Regina Catharina von Windish-Grätz. Hennes dotter Anna Regina Khevenhüller var gift med Mathias Palbitzki och de löste ut Anna Reginas syskon från faderns gods i Sverige. Khevenhüller hade köpt gårdarna från kronan efter att först ha fått dem i pant för ett större lån till kronan.

54 Almquist 1947, s. 217, 220. Gårdar som låg/legat under Lindö och Ingmarstorp.

55 Almquist 1947, s. 217, 837, 897.

56 Winberg 1985, s. 5; Swedlund 1936, s. 207–243; Kujala 2003, s. 34–46; Olsson 2005, s. 28–29; Prytz 2013, s. 127–137.

57 Almquist 1935 s. 477–478.

58 Till exempel Almquist 1947 s. 217, 220, 897; Prytz 2013, s. 63, 110–112.

59 Wijkmark red. 1995, s. 219 (Kirchs eller Newtons komet).

60 Wijkmark 1995, s.199, 238–239.

61 Wijkmark 1995, s. 262. Se även SAOB, »sätta fingrarna i ögonen«.

62 Linde 2009, s. 68–69, 72–73; Persson 1999, 42–55, 176–178; Prytz 2013, s. 17–19, 31–32, 48–49; Almbjär 2016, s. 5–16.

63 Wijkmark 1995, s. 354.

64 Wijkmark red. 1995, s. 202.

65 Almquist 1976, s. 188, 893–894, 1376–1377.

66 Wijkmark 1995, s. 275.

67 Wijkmark 1995, s. 472–473.

68 Wijkmark 1995, s. 474, 505.

69 Wijkmark 1995, s. 338.

70 Almquist 1931, s.707–708; Wijkmark 1995.

71 Munthe 1971, s. 213–218.

72 Wijkmark 1995, s. 443.

73 Wijkmark 1995, s. 446.

74 Ågren 1997, s. 118–119; Prytz 2013, s. 165–167.

75 Wijkmark 1995, s. 275, 483–484. Knivsta.

REFERENSER

Jordeböcker, Kalmar län, RA (1666:1), bildid: A0055409_00045.

Jordeböcker, Kalmar län, RA (1670:1), bildid: A0055411_00036.

Jordeböcker, Kalmar län, RA (1675:1), bildid: A0055415_00270.

Jordeböcker, Hedvig Eleonoras livgeding, RA (1661:1), bildid:

A0055981_00035.

Jordeböcker, Hedvig Eleonoras livgeding, RA (1696:1), bildid:

A0055997_00059.

Jordeböcker, Hedvig Eleonoras livgeding, RA (1703:2), bildid:

A0056000_00522.

Jordeböcker, Hedvig Eleonoras livgeding, RA (1717), bildid: A0056004_00447.

- Jordeböcker Skaraborgs län, RA (1685), bildid: A0055775_00257.
- Jordeböcker, Skaraborgs län, RA (1690:1), bildid: A0055777_00252.
- Jordeböcker, Skaraborgs län, RA (1720), bildid: A0055800_00391.
- Jordeböcker, Örebro län, RA (1636), bildid: A0055930_00034.
- Jordeböcker Örebro län, RA (1652), bildid: A0055935_00043.
- Jordeböcker Örebro län, RA (1660:1), bildid: A0055937_00026.
- Jordeböcker Örebro län, RA (1680), bildid: A0055941_00026.
- Almbjär, Martin 2016. *The voice of the people? Supplications submitted to the Swedish Diet in the Age of Liberty, 1719–1772*, doktorsavhandling, Umeå: Umeå universitet.
- Almqvist, Johan Axel 1931. *Frälsegodsens i Sverige under storhetstiden. Med särskild hänsyn till proveniens och säteribildning. Del 1 & 2: Stockholm och Uppsala län*, Stockholm: Liber.
- Almqvist, Johan Axel 1934–1935. *Frälsegodsens i Sverige under storhetstiden. Med särskild hänsyn till proveniens och säteribildning. Del 2: Nyköpings län och livgedings Södermanlandsdel*, Stockholm: Liber.
- Almqvist, Johan Axel 1946. *Frälsegodsens i Sverige under storhetstiden. Med särskild hänsyn till proveniens och säteribildning. Del 3: Östergötland*, Stockholm: Liber.
- Almqvist, Johan Axel 1976. *Frälsegodsens i Sverige under storhetstiden. Med särskild hänsyn till proveniens och säteribildning. Del 4: Småland*, Stockholm: Liber.
- Asker, Björn 1983. *Officerarna och det svenska samhället 1650–1700*, doktorsavhandling, Uppsala: Uppsala universitet.
- Blomdahl, Rune 1963. *Förmyndarräfstens huvudskede. En studie i Stora Kommissionens historia*, doktorsavhandling, Stockholm: Stockholms universitet.
- Carlsson, Sten 1950. *Svensk ståndscirkulation 1680–1950*, Uppsala: J. A. Lindblads Förlag.
- Cavallie, James 1975. *Från fred till krig. De finansiella problemen kring krigsutbrottet år 1700*, doktorsavhandling, Uppsala: Uppsala universitet.
- Clason, Sam 1895. *Till reduktionens förhistoria. Gods- och ränteföndringarna och de förbudna orterna*, doktorsavhandling, Uppsala: Uppsala universitet.
- Dahlgren, Stellan 1964. *Karl X Gustav och reduktionen*, doktorsavhandling, Uppsala: Uppsala universitet.
- Dahlgren, Stellan 1967. »Uppgörörelsen med reduktionen efter enväldets fall«, *Historisk tidskrift*.
- Englund, Peter 1989. *Det hotade huset. Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*, doktorsavhandling, Uppsala universitet, Stockholm: Atlantis.
- Hallenberg, Mats 2008. *Statsmakt till salu. Arrendesystemet och privatiseringen av skatteuppbörden i det svenska riket 1618–1635*, Lund: Nordic Academic Press.
- Hildebrand, Bengt. »Ehrensteen, släkt«, i *Svenskt biografiskt lexikon*, Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon. urn:sbl:16709. Hämtad 15/11 2023.

- Holm, Johan 2007. *Konstruktionen av en stormakt. Kungamakt, skattebönder och statsbildning 1595 till 1640*, doktorsavhandling, Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Höglund, Mats 2017. *Kampen om fredsmilen. Kartan som makt- och kontrollinstrument i 1655 års reduktion*, Uppsala: SLU (Sveriges lantbruksuniversitet).
- Jacobsson, Håkan 2019. »Gods i förvandling: Julita från kungsgård till sätesgård«, i Ulrik Lange & Göran Ulväng red., *Julita gård. Människor och landskap under tusen år*. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Kepsu, Kasper 2014. *Den besvärliga provinsen. Reduktion, skattearrendering och bondeoroligheter i det svenska Ingermanland under slutet av 1600-talet*, doktorsavhandling, Helsingfors: Finska Vetenskaps-Societeten – Societas Scientiarum Fennica.
- Kujala, Antti 2003. *The crown, the nobility and the peasants 1630–1713. Tax, rent and relations of power*, Helsingfors: SKS (Finnish Literature Society).
- Linde, Martin 2009. *I fädrens spår? Bönder och överhet i Dalarna under 1700-talet*, Hedemora: Gidlund.
- Lindgren, Jan 2009. »Krig och skuld. Den svenska statsskuldens historia ca 1600–1800«, i *Kungliga Vetenskapssamhällets i Uppsala årsbok*.
- Lindström, Jonas 2008. *Distribution and differences. Stratification and the system of reproduction in a Swedish peasant community 1620–1820*, doktorsavhandling, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Loit, Aleksander 1975. *Kampen om feodalrättan. Reduktionen och domänpolitiken i Estland 1655–1710*, doktorsavhandling, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Munthe, Arne 1971. *Studier i drottning Kristinas och reduktionens historia*, Stockholm: Allmän förl.
- Nilsson, Sven A. 1964. *På väg mot reduktionen. Studier i svenskt 1600-tal*, Stockholm: Natur och kultur.
- Nilsson, Sven A. 1990. *De stora krigens tid. Om Sverige som militärstat och bondesamhälle*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Odén, Birgitta 1955. *Rikets uppbörd och utgift. Statsfinanser och finansförvaltning under senare 1500-talet*, doktorsavhandling, Lund: Gleerup.
- Olsson, Mats 2005. *Skatta dig lycklig. Jordränta och jordbruk i Skåne 1660–1900*, Hedemora: Gidlund.
- Persson, Fabian 1999. *Servants of fortune. The Swedish court between 1598 and 1721*, doktorsavhandling, Lund: Lunds universitet.
- Prytz, Cristina 2013. *Familjen i kronans tjänst. Donationspraxis, förhandling och statsformering under svenskt 1600-tal*, doktorsavhandling, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Revera, Margareta 1975. *Gods och gård 1650–1680. Magnus Gabriel De la Gardies godsbildning och godsdrift i Västergötland*, doktorsavhandling, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

- Rosén, Jerker 1944. *Skånska privilegie- och reduktionsfrågor 1658–1686. Studier rörande Karl XI:s skånska räfstepolitik och Skånes försvenskning*, Lund: Gleerup.
- Samuelson, Jan 1993. *Aristokrat eller förädlad bonde? Det svenska frälsets ekonomi, politik och sociala förbindelser under tiden 1523–1611*, doktorsavhandling, Lund: Lunds universitet.
- Scherp, Joakim 2013. *De ofrälse och makten. En institutionell studie av Riksdagen och de ofrälse ståndens politik i maktodelningsfrågor 1660–1682*, doktorsavhandling, Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis.
- Stiernman, Anders Anton von 1729. *Alla riksdagars och mötens besluth [...] Del 2*, Stockholm.
- Stiernman, Anders Anton von 1733. *Alla riksdagars och mötens besluth [...] Del 3*, Stockholm.
- Swedlund, Robert 1936. *Grev- och friherrskapen i Sverige och Finland. Donationerna och reduktionerna före 1680*, doktorsavhandling, Uppsala: Uppsala universitet.
- Wijkmark, Christina 1995. *Allrakäraste. Catharina Wallenstedts brev 1672–1718 kommenterade och i urval*, Stockholm: Atlantis.
- Winberg, Christer 1985. *Grenverket. Studier rörande jord, släktskapssystem och ståndsprivilegier*, Lund: Blom.
- Ågren, Maria 1997. *Att hävda sin rätt. Synen på jordägandet i 1600-talets Sverige, speglad i institutet urminnes hävd*, Stockholm: Institutet för Rättshistorisk Forskning.
- Ågren, Maria 2009. *Domestic Secrets. Women and Property in Sweden, 1600–1857*, Chapel Hill: N.C. University of North Carolina Press.